

Τάσος Κυπριανίδης

Ιδεολογίες και πολιτικές στη «νέα εποχή»

1. Νέοι ρόλοι σε παλιές τελετουργίες

Τα δυο τελευταία χρόνια ο ιστορικός χρόνος κάλπαζε με πρωτόγνωρους ρυθμούς λειτουργώντας ως μέτρο της ιστορικής κίνησης του ελληνικού κοινωνικού σχηματισμού προς νέες πραγματικότητες και νέους κοινωνικούς συσχετισμούς που αποτελούν τουλάχιστον νεοτερισμό για τη μεταπολιτευτική Ελλάδα. Δεν αναφερόμαστε αποκλειστικά στο μετεκλογικό σκηνικό και την απόλυτα φυσιολογική εναλλαγή των κομμάτων στη θέση του κρατικού διαχειριστή. Εννοούμε το γεγονός ότι αυτή η εναλλαγή συνοδεύτηκε από μια χωρίς προηγούμενο ανατροπή των «κοινών τόπων» της δεκαετίας του '80, μια ανατροπή που συνοδεύτηκε από την εγκαθίδρυση νέων ισορροπιών οι οποίες και εμπεδώνονται στην τρέχουσα συγκυρία.

Τα νέα δεδομένα και οι νέοι συσχετισμοί που αρχίζουν να διαφαίνονται αποτελούν, όπως είναι φυσικό, το καταστάλαγμα της μακράς περιόδου πολιτικής ρευστότητας που εγκαινιάσθηκε ήδη πριν από την πτώση του ΠΑΣΟΚ, μια ρευστότητα που είχε ως ορατό σημείο εκκίνησης τα σκάνδαλα, ενώ στην ουσία οι ρίζες της βρίσκονται στην πολιτική της λιτότητας. Ο μεταρρυθμισμός του ΠΑΣΟΚ, με την ηγεμονία του οποίου ξεκίνησε η δεκαετία του '80, ανέδειξε μια σειρά αντιφάσεις, η κυριότερη από τις οποίες ήταν μια μη ελέγξιμη κοινωνική δυναμική που δυσχέρανε την εμπέδωση ενός νέου κλίματος κοινωνικής πειθαρχησης, απαραίτητης για την εμπέδωση μιας περιοριστικής πολιτικής. Έτσι, ενώ η λιτότητα πέτυχε στο συγκεκριμένο, συνολικά στάθηκε αδύνατο να συνοδευτεί από μια αλλαγή του κοινωνικού κλίματος: φάνηκε ότι δεν υπήρχε η δυνατότητα για μια άμεση εκκαθαριστική παρέμβαση σ' αυτό που αποκαλύφθηκε να είναι ο πυρήνας των αυθόρμητων και οργανωμένων κοινωνικών αντιστάσεων, τις εργασιακές σχέσεις. Από την άλλη γινόταν όλο και περισσότερο φανερό ότι η αναδιάταξη των συσχετισμών υπέρ του κεφαλαίου που σηματοδοτούσε η λιτότητα ήταν αδύνατο να λειτουργήσει όσο δεν τραυματιζόταν αυτός ο σκληρός πυρήνας. Η λιτότητα λοιπόν, ως συνολική πολιτική παρέμβαση αποδείχθηκε ελλιπής και σε τελευταία ανάλυση αποτυχημένη, ενώ η κεντρική ιδέα της εκκαθάρισης των αντιστάσεων παρέμενε επίκαιρη όσο ποτέ. Η συγκυρία «φώναζε» για την ανάγκη μιας άλλης πολιτικής με μακρά πνοή, μιας πολιτικής που θα εγγυόταν τους γενικούς κοινωνικούς όρους της καπιταλιστικής αναδιάρθρωσης.

Εδώ προβάλλει καθαρά ήδη από την εποχή των σκανδάλων η πραγματικότητα της νεοφιλελεύθερης εκκαθαριστικής πρότασης: «αποδοτικό» μεμονωμένο κεφάλαιο ενάντια στον κρατικό παρασιτισμό. Υπάρχει όμως και η πραγματικότητα

της δυναμικής των κοινωνικών αντιστάσεων που ανάγκασε το ΠΑΣΟΚ να υπαχωρήσει στην περιοριστική πολιτική και να επιλέξει το δρόμο των «ελλειμματικών» αντισταθμιστικών παροχών. Η πρώτη εκδοχή διαχειριστικής πρακτικής δεν είναι ακόμα ηγεμονική, ενώ η δεύτερη έχει φθίνουσα πορεία. Αποτέλεσμα: η ρευστότητα. Για την υπέρβαση της ρευστότητας δεν επιλέγεται ο δρόμος της κατά μέτωπο αντιπαράθεσης των στρατηγικών, αλλά αντίθετα επιχειρούνται πολιτικές ακροβασίες με στόχο ν' ανιχνευθούν κοινωνικά οι εναλλακτικές διαχειριστικές στρατηγικές. Την αποτυχημένη συνταγή της «κάθαρσης» διαδέχεται η επιτυχημένη πολιτική του «οικονομικού καταστροφισμού» που διασφαλίζει την ανίχνευση των κοινωνικών αντιστάσεων από κοινού απ' όλες τις καθεστωτικές πολιτικές δυνάμεις. Η συναίνεση της «οικουμενικής» περιόδου αντικατοπτρίζει ακριβώς αυτή την κοινή απόφαση όλων των αποχρώσεων των διαχειριστικών προτάσεων να σταθούν μαζί — με τις αντιθέσεις και διαφορές τους — πάνω στο έδαφος της καπιταλιστικής αναδιάρθρωσης.

Σ' αυτή την πορεία έχουμε νικητές και ηττημένους. Είναι προφανές ότι η ΝΔ, πέρα από την εκλογική της νίκη, καταγράφει υπέρ της και την αλλαγή των συντεταγμένων της κοινωνικής ανοχής απέναντι στη νεοφιλελεύθερη διαχειριστική πρόταση. Όπως θα δούμε στη συνέχεια σήμερα τίθενται από την πλευρά της με χαρακτηριστική άνεση προβλήματα που μέχρι πριν από ένα χρόνο θεωρούντο ταμπού, ενώ η στρατηγική της κατά μέτωπο επίθεσης του κεφαλαίου δεν φαίνεται αυτή τη στιγμή να βρίσκει μια συγκροτημένη πολιτική εναλλακτική στρατηγική, παρά μόνο αποσπασματικές αντιρρήσεις και διαφωνίες αποχρώσεων. Το ΠΑΣΟΚ από την άλλη πλευρά βρίσκεται σε απορία και σε φανερή αδυναμία να διαχειριστεί την κοινωνική πόλωση μετά τη θητεία του στην Οικουμενική που φαίνεται να απονεύρωσε τη δυνατότητά του να εκφράζει τη δυναμική των αυθόρμητων κοινωνικών αντιστάσεων στην καπιταλιστική αναδιάρθρωση. Θα προσπαθήσουμε να δείξουμε στη συνέχεια ότι αυτή η αδυναμία μόνο μερικά σχετίζεται με την εκλογική ήττα και σημαδεύεται μάλλον από μονιμότερα χαρακτηριστικά μιας φάσης μετάβασης προς νέους στρατηγικούς προσανατολισμούς. Τέλος, ο Συνασπισμός εισπράττει τις ληξιπρόθεσμες 'οφειλές της περιόδου της ρευστότητας. Θέλησε ν' αποδεσμευθεί από την ηγεμονία του ΠΑΣΟΚ στο μπλοκ της Αλλαγής και να παίξει κεντρικά στο πολιτικό παιχνίδι, και αυτή τη στιγμή βρίσκεται περισσότερο από κάθε άλλη φορά στο περιθώριο των εξελίξεων και υποχρεώνεται περισσότερο παρά ποτέ ν' αναζητήσει την προστατευτική ομπρέλα της Ευρωαριστεράς και του ΠΑΣΟΚ για να διασφαλίσει την ανύπαρκτη προοπτική του. Η ιστορία εκδικείται αναπαράγοντας σισύφειες διαδικασίες χωρίς τελειωμό.

Ας πάρουμε όμως τα πράγματα με τη σειρά τους.

2. Το νέο πλαίσιο διαχείρισης – οι ιδεολογικές συντεταγμένες

Επισημάναμε στα προηγούμενα ότι ο τοκετός που έφερε στην επιφάνεια το νέο διαχειριστικό πλαίσιο με τη νεοφιλελεύθερη εκκαθαριστική αιχμή ήταν ιδιαίτερα δύσκολος και επώδυνος. Όλη η περίοδος της ρευστότητας είχε χαρακτηρι-

στικά πολιτικής αστάθειας και έλλειψης συνοχής που ώθησαν πολλούς στο να υιοθετήσουν την εκδοχή ότι υπήρχε οξύτερη πολιτική κρίση. Δεν μιλάμε για τους φιλολογίζοντες «επιστήμονες» που διάνθιζαν τις κοινότυπες ρητορείες τους με αρκετή «πολιτική, οικονομική, ηθική κρίση, μια συνολική κρίση αξιών», ρήσεις που μπορεί να βρει κανείς σχεδόν σε κάθε συνέντευξη των περί τα πολιτικά τυρβαζόντων στις εφημερίδες. Μιλάμε για κείνους που αναφέρονταν σε κρίση του πολιτικού συστήματος διακυβέρνησης, των πολιτικών ιδεολογικών μηχανισμών του κράτους, η οποία και αποδιδόταν στη συνέχεια σε μια «κρίση εκπροσώπησης», «κρίση των θεσμών» κλπ. που είχαν τρωθεί από την αναξιόπιστη διαχείριση του ΠΑΣΟΚ. Απ' όσα συνοπτικά αναφέραμε στα προηγούμενα γίνεται φανερό ότι δεν ευσταθεί η άποψη αυτή: παρά τις επιμέρους μετατοπίσεις μέσα στη ρευστότητα εδώ δεν έχουμε να κάνουμε κύρια με μια δυσλειτουργία του πολιτικού συστήματος αλλά με μια ανθεκτικότητα των λαϊκών αντιστάσεων που χρειάστηκε μια σειρά από πολιτικές στρατηγικές για να καμφθεί. Πρώτα και κύρια με αρνητικό τρόπο μέσα από την απαξίωση του μεταρρυθμισμού που ηγεμόνευε όλη τη δεκαετία — εδώ τα σκάνδαλα λειτούργησαν αποτελεσματικά. Κατά δεύτερο και κατά κύριο λόγο με θετικό τρόπο μέσα από την οικοδόμηση των νέων πολιτικών πλαισίων της καπιταλιστικής αναδιάρθρωσης και τη συνοδευτική κοινωνική εμπέδωση των «συναινετικών» ιδεολογιών — και εδώ θεμελιακό ρόλο διαδραμάτισε η οικουμενική διαχείριση και η οικονομική καταστροφολογία που, με αποχρώσεις, εμπότισε όλο το πολιτικό φάσμα και καταστάλαξε στον κοινωνικό κορμό.

Το νέο πλαίσιο διαχείρισης δεν δημιουργήθηκε με παρθενόγενεση. Προηγήθηκε μια μακρά περίοδος προετοιμασίας του, όπου — πέρα από τους πολιτικούς χειρισμούς — εμπεδώθηκε ένα συνολικό ιδεολογικό κλίμα που προετοιμάζε τη νέα τερατογένεση. Σημαντικό ρόλο έπαιξε η μακρά και επίμονη φιλολογία του «ύφους και ήθους της εξουσίας» με πρωταγωνιστές τους φορείς των ιδεολογικών μηχανισμών του κράτους και αιχμή του δόρατος τους αποστρατευμένους κρατικούς διανοούμενους της Αριστεράς. Το άορατο χέρι της αστικής ιδεολογίας κατεύθυνε όλους αυτούς, οι οποίοι είδαν μάλιστα το κύρος τους να υποβαθμίζεται λόγω της αναβάθμισης της φωνής των «από κάτω», σε μια αναδιάταξη των ιδεολογιών προς την κατεύθυνση της «αξιοκρατίας», της «παραγωγικότητας» και της «προστασίας των θεσμών». Η πολιτική τους εκπροσώπηση μετατοπίζεται προς τη ΝΔ ενώ οι νέες αξίες που αναδύονται φέρουν στην πρώτη γραμμή την «αποδοτικότητα του κράτους» και την αμοιβή σύμφωνα με την παραγωγικότητα «του ατόμου» αντί για τα παλιά ιδεολογικά θέσφατα της «κοινωνικής δικαιοσύνης» και της «λαϊκής κυριαρχίας».

Η ατομικότητα, όμως, η απαξίωση του «λαού» ως σημείου αναφοράς, η αντιφατική αναφορά στη διαχείριση ως βαθμίδα που οφείλει να ορίσει τα πλαίσια του «υγιούς ανταγωνισμού», όχι μόνο στην οικονομία αλλά στην κοινωνία γενικότερα, λειτουργεί ως εφελτήριο για την αναβάθμιση των νεοφιλελεύθερων ιδεολογιών. Μέσα στην κρίση του ΠΑΣΟΚ την περίοδο των σκανδάλων δεν ήταν η συγκεκριμένη κοινωνική δομή που σύρθηκε στο εδώλιο του κατηγορουμένου, αλλά τα «άτομα», οι καταχραστές, οι ανήθικοι, ο αρχηγισμός του ηγεμονικού κόμματος, η καταπάτηση των θεσμών και, τελικά, ο επιχειρηματικός ρόλος του

κράτους που εκτρέφει τέτοιου τύπου διαστροφές. Ο νεοφιλελευθερισμός μπήκε μ' αυτό τον τρόπο στο σπίτι μας από την κύρια είσοδο, και μπήκε για να μείνει.

Ας παραθέσουμε κάποιες απόψεις που είναι διαφωτιστικές για τα παραπάνω.

«Η χρήση, η κατάχρηση και ο άκαρπος κορεσμός τόσο στο ιδεολογικό όσο και στο πρακτικό επίπεδο των κενύσιανών, φορντιστικών και κρατιστικών μεθόδων εξέθρεψαν αναπόφευκτα την ιδιότυπη αξιοπιστία του φιλελεύθερου λόγου της εποχής μας [...]. Ασφαλώς η μεταβολή του ιδεολογικού ορίζοντα της εποχής μας επέτρεψε ν' αποκατασταθεί το κοινωνικό κύρος της έννοιας της επιχείρησης και του επιχειρηματία, όπως επίσης και της ελεύθερης αγοράς, εις βάρος των ρυθμιστικών συστημάτων που συνδέονταν με τη γραφειοκρατία, με την εφαρμογή δύσκαμπτων τυπικών κανόνων, με την αναφορά σε μεγάλα πρότυπα και οράματα.» (Κ. Βεργόπουλος, *Το Βήμα*, 20.5.90).

«Στην κατάσταση που έχουμε φθάσει, το "σοκ" [...] είναι απαραίτητο για την ελληνική κοινωνία. Τώρα εγώ πιστεύω ότι θά 'πρεπε να διευρυνθεί η φορολογία [...] γιατί σήμερα το βάρος της φορολογίας δεν είναι, νομίζω, ισομερές. Και αυτό δημιουργεί ένα αίσθημα κοινωνικής αδικίας [...]. Το να προσπαθούν τα συνδικάτα να διατηρηθούν οι ίδιες θέσεις εργασίας είναι εναντίον των εργαζομένων. Υπέρ των εργαζομένων είναι η προσπάθεια αύξησης των θέσεων εργασίας, η μετεκπαίδευση, η μετάταξη σε κλάδους όπου λείπουν τραγικά οι ειδικότητες. Κοντολογίς, είναι μάταιο να προσπαθούν τα συνδικάτα να διατηρηθούν κάποιες θέσεις ή κάποια δικαιώματα που αργά ή γρήγορα θα εξαφανιστούν. Η αγορά εργασίας αλλάζει. Πρέπει ν' αλλάξουν νοοτροπία και τα συνδικάτα.» (Β. Παπανδρέου, *Καθημερινή*, 13.5.90).

Στα παραπάνω είναι παραβολική και υπαινικτική η αναφορά στην απαξίωση του μεταρρυθμισμού, στον «κακό» ρόλο του κράτους ενώ είναι απόλυτα θετική η αναφορά (έστω και υπό τη μορφή ουδετερότητας του παρατηρητή) στο νέο ιδεολογικό πλαίσιο της εποχής. Θα ήταν ποτέ δυνατό παρόμοιες ρήσεις να στέκοταν στα κείμενα «αριστερών» διανοητών και διαχειριστών αν δεν είχαν προηγηθεί οι μετασχηματισμοί και οι αναδιατάξεις της ρευστότητας; Είναι μάλλον απίθανο, και αν παρ' όλα αυτά υπήρχαν θα ηχούσαν σαν αυτό που πραγματικά είναι: ιδεολογικά κηρύγματα που «αποδεικνύουν» το ζητούμενο δια του αγνώστου. Εδώ σημαντικό ρόλο έπαιξε ότι η απαξίωση του μεταρρυθμισμού έγινε με τη σφραγίδα του Συνασπισμού, με το «ήθος και ύφος» της Αριστεράς που έκανε το καθήκον της και στις δυο φάσεις της πολιτικοϊδεολογικής αναδιοργάνωσης: κάλυψε και την πολιτική απαξίωση των «κλεφτών» αλλά και την «οικονομική απογραφή της καταστροφής» μαζί με τη συνάδουσα καταστροφολογία της οικονομικής χρεοκοπίας. Όπως εύστοχα θα παρατηρήσει ο Κ. Μητσοτάκης, μπορεί κανείς να αμφισβητήσει πολιτικές δεν μπορεί όμως ν' αμφισβητήσει τους αριθμούς. Ο Συνασπισμός το επιβεβαίωσε μια και μπήκε στα υπουργικά συμβούλια του μεσοδιαστήματος με τον άβακα υπό μάλης.

Έτσι ανέτειλε η «νέα εποχή». Μια εποχή με θεό το κεφάλαιο, την παραγωγικότητά «του», την κερδοσκοπία, το χρηματιστήριο στο σαλόνι μας κάθε βράδυ,

μια εποχή που οι οικονομικές ιδεολογίες έχουν υποκαταστήσει πλήρως τα «οράματα» της «κοινωνικής δικαιοσύνης» και της «ανάπτυξης». Η τριμερής της διαχείρισης στην περίοδο της Οικουμενικής είχε μεν τρία πρόσωπα, μιλούσε όμως μ' ένα στόμα όταν αποφάσιζε το κλείσιμο των προβληματικών, την ιδιωτικοποίηση των «μη στρατηγικής» σημασίας εταιριών, την επιστράτευση των απεργών, το «νοικοκύρεμα» του δημόσιου τομέα, την πάταξη των «συντεχνιών». Γι' αυτό και σήμερα ο πρωθυπουργός έχει όλη την άνεση να πει στη Βουλή στις 28.5.90 ότι δεν καταλαβαίνει γιατί διαμαρτύρεται η Αντιπολίτευση για τις προβληματικές, όταν μαζί το είχαν αποφασίσει τα τρία κόμματα στην Οικουμενική, επισημαίνοντας μόνο ότι η διαφορά τους βρίσκεται στο ότι, ενώ συμφωνούν όλοι ότι πρέπει να γίνουν ορισμένα δυσάρεστα πράγματα, μόνο η ΝΔ έχει τη βούληση να το πράξει ανεξάρτητα από πολιτικό κόστος.

Οι νέες ιδεολογίες που χαιρούν πανεθνικής αποδοχής είναι λοιπόν: η ατομικότητα, η ανταγωνιστικότητα, η επιχείρηση και η επιχειρηματικότητα, η αποκατάσταση της κοινωνικής αποδοχής του κεφαλαίου και του κέρδους, η κοινωνικοποίηση μέσα στην αγορά. Και φυσικά, όπως κάθε ιδεολογικό υποσύστημα της άρχουσας ιδεολογίας, δεν εγκალεί το άτομο μόνο σε θετική δράση αλλά οριοθετεί ταυτόχρονα το θετικό πεδίο αναφοράς του από κάθε αρνητικό προσδιορισμό. Υπάρχει πάντα και το τι πρέπει ν' αποφύγει κανείς: εδώ βρίσκεται η αφετηρία της θαυμαστής, πολύμορφης και διαρκώς αναγεννώμενης καμπάνιας ενάντια στο «λαϊκισμό» και τις «συντεχνίες».

Να επισημάνουμε αρχικά ότι «λαϊκιστής» δεν είναι, εξ ορισμού, ο διαχειριστής της εξουσίας. Μπορεί να χαρίζει χρέη, να αποποινοικοποιεί τη φοροδιαφυγή, να εξαγγέλλει το «φτηνό αυτοκίνητο», τη «φτηνή γη για όλους», να αφήνει ελεύθερη τη ρύπανση των ταξί στο δακτύλιο, να συγκροτεί επιτροπές μελέτης του α', του β' θέματος, να «εξετάζει αρμοδίως τα αιτήματα», να λέει τη μια μέρα ότι θα έχουμε καλπάζοντα πληθωρισμό τύπου Λατινικής Αμερικής και την άλλη να τον κατεβάξει στα 18%, να ιδιωτικοποιεί τις προβληματικές για να πάρει λεφτά με τα οποία «θα κτίσει σχολεία και νοσοκομεία» ενώ ταυτόχρονα να λέει ότι δεν έχει λεφτά για δημόσιες επενδύσεις κλπ. κλπ., αλλά παρ' όλα αυτά δεν είναι «λαϊκιστής» γιατί δεν συντρέχει ο δεύτερος κατηγορικός προσδιορισμός που κατοχυρώνει αυτή την ιδιότητα: δεν είναι ταυτόχρονα και «συντεχνία». Αντίθετα, ως διαχειριστής δεν υποκύπτει στις «συντεχνίες», άρα αποχρωματίζεται από κάθε υποψία.

Για το λαϊκισμό θα μας μιλήσουν αναλυτικά οι πολιτικοί αστέρες της περιόδου:

«Με τον όρο “λαϊκισμός” εννοούμε μια παρουσίαση προβλημάτων, μια τακτική η οποία διαχωρίζει την κοινωνία σε εχθρούς και φίλους, ταυτίζει συνειδητά τα ανόμοια για να δημιουργήσει τεχνητές συσπειρώσεις, συγκαλύπτει τις πραγματικές αντιθέσεις και παρουσιάζει τα προβλήματα μέσα σε υπεραπλουστευμένη προοπτική. Ο λαϊκισμός δεν εκπαιδεύει, δεν καθοδηγεί, αλλά ακολουθεί το αίσθημα που θεωρεί κοινό [...]. Η πολιτική διαμάχη τα τελευταία χρόνια είχε έντονα λαϊκιστικά χαρακτηριστικά.» (Κ. Σημίτης, *Καθημερινή*, 13.5.90).

«Ο Συνασπισμός δεν θα κάνει λαϊκίστικη αντιπολίτευση και σε καμία περίπτωση δεν θα κάνει αντιπολίτευση με βάση το παρελθόν.» (Χ. Φλωράκης, *Τα Νέα*, 11.4.90).

Αν στο προηγούμενο διάστημα ο «λαϊκισμός» ήταν η ιδεολογική καμπάνια ενάντια στο ΠΑΣΟΚ του απαξιούμενου μεταρρυθμισμού, σήμερα η έννοια αυτή καλύπτει το φόβο για τον ανεξέλεγκτο κοινωνικό ανταγωνισμό, τον ανταγωνισμό εκείνο που δεν υποτάσσεται στους «μεγάλους προγραμματικούς ορίζοντες» του 1992 και του 2000, τις κοινωνικές αντιθέσεις που δεν θα θελήσουν να ορισθούν μέσα στο εσωτερικό του κοινού συναινετικού πλαισίου της καπιταλιστικής αναδιάρθρωσης. Κάθε αντίθεση, κάθε διεκδίκηση που παρεκκλίνει από το επιτρεπτό πλαίσιο αυτοδικαίως ορίζεται ως «λαϊκισμός», ως φάντασμα από το παρελθόν, ως κοινωνικός αναχρονισμός.

Έτσι ολοκληρώσαμε μια συνοπτική και σχηματική αποτύπωση των νέων ιδεολογικών συντεταγμένων που σημαδεύουν την ηγεμονία της νεοφιλελεύθερης σκέψης πάνω στις κοινωνικές ιδεολογίες του μεταρρυθμισμού, της κοινωνικής αλληλεγγύης και της κοινωνικής πρόνοιας. Ας δούμε στη συνέχεια ποια αντανάκλαση έχουν αυτές οι ιδεολογίες στους μετεκλογικούς πολιτικούς συσχετισμούς.

3. Το πολιτικό στίγμα της «νέας εποχής»

Πολλοί μύθοι της προηγούμενης περιόδου κατέρρευσαν ήδη από την πρώτη περίοδο των μετεκλογικών συσχετισμών. Είχαμε συνηθίσει σε μια Ελλάδα στα πρόθυρα της οικονομικής κατάρρευσης: τώρα έχουμε απλά δυσκολίες αλλά δεν θα πρέπει να υπερβάλλει κανείς γιατί η κατάσταση είναι αντιστρέψιμη, μάλιστα τόσο ώστε δεν χρειάζεται καν να πάρουμε δάνειο από την ΕΟΚ. Εκεί που το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο είχε σχεδόν αναλάβει την εκκαθάριση των περιουσιακών στοιχείων του «πτωχεύσαντος κράτους», τώρα αρκεί η παρουσία του Κ. Μητσοτάκη στην πρωθυπουργία για να εξασφαλιστεί η ροή των επενδύσεων από το εξωτερικό και η ανάκαμψη των εγχώριων επενδύσεων. Πριν, υποστήκαμε την κρατική τρομοκρατία για αδυναμία πληρωμής των μισθών και συντάξεων του Ιανουαρίου, του Φεβρουαρίου κλπ.· σήμερα αρκεί μια οικονομία 150 δισ. δρχ. από την περικοπή της ΑΤΑ για να εξαφανιστεί το πρόβλημα ως διά μαγείας. Οι προεκλογικές διαμάχες επικεντρώνονταν γύρω από το ζήτημα του ποιος εξασφάλιζε πραγματικά την «ανάπτυξη»: σήμερα η επίσημη κρατική πολιτική είναι η ύφεση και ο πληθωρισμός. Τέλος, εγγυήσεις δίνονταν από παντού για διατήρηση του εισοδήματος των εργαζομένων, ενώ σήμερα η διαχείριση της εργατικής δύναμης γίνεται με ακρογωνιαίο λίθο την ανεργία και τον περιορισμό του εισοδήματος. Ο κατάλογος αυτός θα μπορούσε να συνεχιστεί αλλά πήραμε ήδη μια γεύση και σταματάμε εδώ.

Παίρνουμε λοιπόν μια γεύση των αλλαγών που συντελούνται στη σημερινή συγκυρία και αναγνωρίζουμε εύκολα ότι σήμερα βαδίζουμε σε μια διαφορετική κατεύθυνση. Όμως εύλογα τίθεται το ερώτημα: πώς είναι δυνατόν να αναπροσανατολίζεται τόσο σημαντικά η συνολική διαχειριστική πολιτική όταν τα εκλογικά αποτελέσματα είναι οριακά, όταν η κοινοβουλευτική πλειοψηφία στη-

ρίζεται το πολύ σε μια ψήφο, όταν το πολιτικό σκηνικό δεν δίνει την εικόνα μιας συμπαγούς αριθμητικής υπεροχής που να διασφαλίζει τη σταθερότητα της σημερινής κυβερνητικής λύσης.

Θα δώσουμε αμέσως την απάντηση στο παραπάνω ερώτηση. Η σημερινή στροφή, η πολιτική επίθεση που βρίσκεται σε εξέλιξη δεν στηρίζεται μόνο στα αριθμητικά δεδομένα της Βουλής, στο φαινομενικά ασταθές μετεκλογικό σκηνικό· πατάει σταθερά στους πολιτικούς συσχετισμούς που οικοδομήθηκαν όλη την προηγούμενη περίοδο, στην κατάρρευση των διαχωριστικών γραμμών, στην πολιτική αποκλιμάκωση της κοινωνικής πόλωσης, στην πολιτική - ιδεολογική ηγεμονία που οικοδόμησε ο νεοφιλελευθερισμός μέσα από την «οικουμενική» διαχείριση της «οικονομικής κατάρρευσης» και την «κάθαρση» του πολιτικού μεταρρυθμισμού της προηγούμενης δεκαετίας. Στην πραγματικότητα η νέα «οριακή» ισορροπία είναι πολύ περισσότερο σταθερή απ' όσο φαίνεται και έχει εγκαινιάσει μια πορεία χωρίς επιστροφή. Η «συναίνεση», το πολιτικό - ιδεολογικό πλαίσιο της καπιταλιστικής αναδιάρθρωσης, εξασφαλίζει τη στήριξη ή ανοχή της κυβερνητικής πολιτικής από ένα πολύ ευρύτερο φάσμα της κοινωνίας και των πολιτικών δυνάμεων απ' ό,τι εικονογραφείται από τους 150+1 (;) βουλευτές που τη στηρίζουν. Αυτή η παραδοχή επιτρέπει ν' αντιληφθούμε γιατί η πολιτική επίθεση της νέας διαχειριστικής πολιτικής έχει λάβει μια συνολική μορφή, γιατί η πολιτική αντιπολίτευση είναι αποσπασματική και παραπαίει, γιατί οι κοινωνικές αντιστάσεις δεν βρίσκουν πολιτικό στήριγμα στη σημερινή κοινοβουλευτική αντιπολίτευση. Ας δούμε αναλυτικότερα τα στοιχεία που συγκροτούν αυτή τη νέα κατάσταση πραγμάτων.

Ας γυρίσουμε κατ' αρχήν μερικά χρόνια πίσω, στη λιτότητα. Η ίδια η πραγματικότητα της περιοριστικής πολιτικής '85-'87 έφερε στην επιφάνεια τις δυσλειτουργίες στο καθεστώς συσσώρευσης στην Ελλάδα της Αλλαγής, και την ανάγκη για τροποποίηση των συσχετισμών δύναμης ανάμεσα στο κεφάλαιο και την εργασία. Έδειξε όμως κύρια ότι η κατάσταση αυτή δεν μπορούσε ν' αντιμετωπιστεί με κλασικά μέτρα αναδιανομής του εισοδήματος υπέρ του κεφαλαίου και σε βάρος της εργασίας. Η «επιτυχία» της λιτότητας με την ανάκαμψη των κερδών έδειχνε ταυτόχρονα και τα όριά της: στην επιφάνεια ήρθε η ανάγκη για μια ριζικότερη εκκαθαριστική πολιτική που θα εμπεριείχε την τροποποίηση των εργασιακών σχέσεων, όπως επίσης και η αδυναμία του ΠΑΣΟΚ να την πραγματοποιήσει λόγω των κοινωνικών του στηριγμάτων και του κοινωνικού στίγματος της πολιτικής διαχείρισης που κατέγραφε. Εδώ βρίσκεται η αρχή για τις πολιτικές ανακατατάξεις που άρχισαν ήδη τότε να διαγράφονται και πραγματοποιούνται σήμερα. Ο δρόμος για το σημερινό πλαίσιο «συναίνεσης» ήταν δύσκολος και χρειάστηκε μια σειρά από στρατηγικές και πολιτικές μετατοπίσεις, τις οποίες περιγράψαμε πριν διαγραμματικά, προκειμένου να καταλήξουμε στη σημερινή νέα πραγματικότητα. Εδώ βρίσκεται η βάση και το έδαφος πάνω στο οποίο πατάει η σημερινή συνολική πολιτική εκκαθάρισης που πραγματοποιείται.

Δεν νομίζουμε ότι χρειάζεται να επιμείνουμε στο γεγονός ότι η σημερινή πολιτική επίθεση της ΝΔ είναι συνολική γιατί αυτό είναι πια κοινός τόπος και αποκαλύπτεται καθημερινά με τους κυβερνητικούς χειρισμούς. Θα σταθούμε μόνο σε δυο σημεία που κατά τη γνώμη μας συγκροτούν το πυρήνα αυτής της

πολιτικής: την ιδιωτικοποίηση και την αλλαγή των εργασιακών σχέσεων. Κατ' αρχήν αυτά τα δυο στοιχεία έχουν τις δικές τους αυτόνομες πορείες και τη δική τους αυτοτέλεια. Η ιδιωτικοποίηση ως «περιορισμός του σπάταλου, μη αποδοτικού και αποπνικτικού για την ιδιωτική πρωτοβουλία κράτους». Η αλλαγή των εργασιακών σχέσεων ως «πολιτική για την εξασφάλιση της ελαστικότητας της αγοράς εργασίας σε μια περίοδο όπου η οικονομία βρίσκεται σε μετάβαση από τον κρατικό εναγκαλισμό στην ελεύθερη αγορά». Όμως τα πράγματα δεν είναι τόσο απλά όσο θέλει να τα παρουσιάζει ο «διδασκτικός» κρατικός λόγος. Η ιδιωτικοποίηση είναι μια όψη της πολιτικής της καπιταλιστικής αναδιάρθρωσης και διαπλέκεται με την ελαστικοποίηση των εργασιακών σχέσεων που είναι μια άλλη, καθόλου ασύνδετη όψη. Η ιδιωτικοποίηση αποτελεί κατ' αρχήν μέσο για τη μείωση των κρατικών δαπανών, μέσο για την απόδοση στον καπιταλιστικό ανταγωνισμό δραστηριοτήτων που ζούσαν υπό τη σκέπη του κρατικού προστατευτισμού. Συνδέεται λοιπόν με την αποκατάσταση της κερδοφορίας του ατομικού κεφαλαίου σε ικανοποιητικά επίπεδα μέσα από την επέκταση των δραστηριοτήτων του στον πρώην κρατικό τομέα. Η ιδιωτικοποίηση συνδέεται όμως και με την άλλη τάση που δεν είναι καθόλου αμελητέα στην περίοδο της κρίσης υπερσυσσώρευσης: την τάση για καταστροφή παραγωγικών δυνάμεων μέσα στην κρίση ώστε οι εναπομένουσες να διασφαλίζουν ικανοποιητικό επίπεδο κερδοφορίας στη διαδικασία υπεραξίωσης του κεφαλαίου. Καταστροφή παραγωγικών δυνάμεων: εδώ εμπίπτει προφανώς και το ξεπούλημα των προβληματικών που είναι υπερχρεωμένες και μη βιώσιμες, για να γίνουν παλιοσίδερα. Όμως αν περιοριστεί κανείς σ' αυτή την όψη τότε ίσως χάνει την κυρίαρχη πλευρά της κίνησης των αντιφάσεων. Καταστροφή παραγωγικών δυνάμεων μέσα στην κρίση υπάρχει πιο σημαντική παραγωγική δύναμη από την εργασία; Να ποια είναι η κυρίαρχη όψη των νέων τάσεων: απαξίωση της εργασίας με τη μορφή της ανεργίας, των νέων εργασιακών σχέσεων, της μερικής απασχόλησης, της καταστροφής του κοινωνικού δικτύου πρόνοιας, της συμπίεσης του κόστους του εμπορεύματος εργασιακή δύναμη, της συνολικής τροποποίησης των κοινωνικών σχέσεων αναπαραγωγής της εργασιακής δύναμης.

Η έννοια της ιδιωτικοποίησης εκφράζει, λοιπόν, ένα πολύ ευρύτερο πλέγμα στρατηγικών της πολιτικής εξουσίας που υλοποιεί στη συγκεκριμένη συγκυρία μια εκκαθαριστική πολιτική. Για παράδειγμα, η ιδιωτικοποίηση στην υγεία πλήττει το κοινωνικό δίκτυο πρόνοιας, η ιδιωτικοποίηση στην παιδεία εμπεδώνει την εντατικοποίηση των σπουδών και εκπαιδεύει τους φορείς στη νέα «ατομικότητα», η ιδιωτικοποίηση του κερδοφόρου κρατικού τομέα στοχεύει στη διασφάλιση νέας εργασιακής πειθαρχίας μέσα από την ανασφάλεια και την εντατικοποίηση, η ιδιωτικοποίηση των υπερχρεωμένων και μη βιώσιμων επιχειρήσεων παράγει την ανεργία, τον εργατικό εφεδρικό στρατό. Πέρα από τις άμεσες επιπτώσεις στους κοινωνικούς φορείς, το συνολικό κοινωνικό σοκ που θα προκύψει θα έχει «ευεργετικές» επιπτώσεις στο σύνολο του εργατικού δυναμικού και στοχεύει στην κάμψη των αντιστάσεων των εργαζομένων, στο κτύπημα και την υπονόμευση του εργατικού συνδικαλισμού που οφείλει να αποκαλυφθεί ως αναποτελεσματικό εργαλείο για την προάσπιση των δικαιωμάτων του εργαζόμενου. Εδώ εντάσσεται και η σφιχτή εισοδηματική πολιτική, η περικοπή της ΑΤΑ, που αφε-

νός λειτουργεί συνδυευτικά ως ψυχολογική και πραγματική ήττα των συνδικάτων και στη συνέχεια με την πλήρη κατάργηση της τιμαριθμικής αναπροσαρμογής θα στερήσει τους εργαζόμενους — εκτός από το εισόδημα — από την «αυτόματη» κρατική εγγύηση για τη διατήρηση του πραγματικού τους εισοδήματος. Το δόγμα είναι: Ο καθένας για τον εαυτό του και ο θεός εναντίον όλων.

Ας δούμε τώρα την πολιτική και κοινωνική αντιπολίτευση σ' αυτή τη νέα επιθετική πολιτική. Το ΠΑΣΟΚ βρίσκεται σήμερα βαθιά τραυματισμένο και από την εκλογική ήττα, αλλά κύρια από τη διαχειριστική του απαξίωση. Ενώ είδε, ως κρατική διαχείριση, την ανάγκη για εκκαθάριση εντούτοις δεν κατόρθωσε να διαχειριστεί αξιόπιστα μια εναλλακτική πιο ήπια εκκαθαριστική πολιτική και ταυτόχρονα είχε αισθητή δυσκολία το τελευταίο διάστημα να διαχειριστεί την κοινωνική πώληση στις σημερινές συνθήκες μετά την πτώση των παλαιών διαχωριστικών γραμμών. Ίσως το πρόβλημα να είναι και ένα ζήτημα «ουσίας»: τι κοινωνικό περιεχόμενο μπορεί να δώσει κανείς σε μια διαδικασία εκκαθάρισης; Χωρίς να υπαινισσόμαστε ότι κάτι τέτοιο είναι για λόγους αρχής αδύνατο, φάνηκε όμως ότι σήμερα για το ΠΑΣΟΚ ήταν ανέφικτο. Για παράδειγμα θ' αναφέρουμε μόνο τα ελλείμματα του δημοσίου που το ΠΑΣΟΚ πρότεινε να μειωθούν με αύξηση των εσόδων από φορολογία. Όμως αν τα ελλείμματα είναι γενικά απευκταία, είναι ταυτόχρονα κερδοφόρα για το κεφάλαιο που τα χρηματοδοτεί με υψηλά επιτόκια και γενικούς ευνοϊκούς όρους (ρήτρα ECU κλπ.). Μια πολιτική μείωσής τους μέσω της φορολογίας του κεφαλαίου πλήττει το τελευταίο διπλά: αφενός με τη φορολογία, αφετέρου με τη μείωση των επιρόσθετων κερδών από τη χρηματοδότησή τους αν αυτά μειωθούν ή καλυφθούν από τη φορολογία. Η πολιτική αυτή είναι κοντοπρόθεσμα δυσμενής για το κεφάλαιο πέρα από το ότι αντίκειται στη γενική φιλοσοφία της εκκαθάρισης.

Έτσι το ΠΑΣΟΚ είναι προς το παρόν καταδικασμένο να κάνει την άνευρη, τυπική αντιπολίτευση που ζούμε καθημερινά επειδή έχει στερηθεί την αξιοπιστία αναφορικά με τη διαχειριστική του πρόταση. Έτσι πατάει σε δυο βάρκες όταν ασκεί κριτική στην οικονομική πολιτική της κυβέρνησης: επισημαίνει την «αντικοινωνικότητα» τους, αλλά ταυτόχρονα υπογραμμίζει και την «αποτελεσματικότητά» τους. Οι λόγοι αυτού του πολιτικού διχασμού δεν είναι μόνο εσωτερικοί. Αν υπάρχει η αμηχανία ως απότοκο της εκλογικής ήττας, υπάρχει εξίσου η άγνοια για τις κοινωνικές αντιστάσεις που αυτά τα μέτρα θα προκαλέσουν. Το ΠΑΣΟΚ θα περιμένει την κοινωνική διαμαρτυρία να πάρει μορφή και περιεχόμενο για να την καθοδηγήσει διαμορφώνοντας κατάλληλα την πολιτική του στρατηγική. Μέχρι τότε όμως: αναμονή.

Αν το ΠΑΣΟΚ βρίσκεται σε δυσκολίες και ευαίσθητες ισορροπίες, ο Συνασπισμός φαίνεται να πολιτεύεται σε πλήρη σύγχυση. Η πιο συγκεκριμένη ενέργεια στην οποία προέβη τη μετεκλογική περίοδο ήταν η έκκληση προς τους καθηγητές της ΟΛΜΕ να μην απεργήσουν προκειμένου «να μη χυπηθεί το συνδικαλιστικό κίνημα από την κυβέρνηση», έκκληση στην οποία πρωτοστάτησε μάλιστα το ΚΚΕ. Η ενέργεια αυτή δεν είναι μεμονωμένη. Ο περιοδεύων θίασος των συνεντευξιαζομένων στελεχών του δεν χάνει ευκαιρία να τονίζει στα ραδιόφωνα και τις τηλεοράσεις τον «αντιλαϊκίστικο» προσανατολισμό του, την υπευ-

θυνότητά του και τις αποστάσεις του από το ανήσυχο ΠΑΣΟΚ. Φαίνεται λοιπόν ότι αποφάσισε να γίνει ο αναμεταδότης των πιο συντηρητικών μηνυμάτων που προέρχονται από την ελληνική κοινωνία, μιας ψυχολογίας παραίτησης ή υποταγής — στην καλή περίπτωση — ή ενεργής στήριξης των τεκταινόμενων — στην κακή. Μ' αυτή την έννοια τοποθετεί τον εαυτό του στον μεταξύ του ΠΑΣΟΚ και της ΝΔ χώρο, δηλαδή στο πολιτικό no man's land. Έτσι φαίνεται ν' αφομοιώνει δημιουργικά τα μηνύματα κατάρρευσης των ανατολικών κοινωνιών δημιουργώντας ένα δικό του αυτόνομο σκηνικό εσωτερικής κατάρρευσης μετά την περιπετειώδη περιπλάνησή του στο κέντρο της πολιτικής σκηνής για κάποιους μήνες. Μια περιπλάνηση που μας χάρισε εκπληκτικές θεσμικές κατακτήσεις, όπως τα υπηρεσιακά συμβούλια που αλλάζουν με μια τροπολογία «εν μιά νυκτί», τις συμβουλευτικές επιτροπές της Βουλής για το διορισμό των διοικητών στο δημόσιο που νομιμοποιούν την κομματική αυθαιρεσία, τους δικαστικούς κώδικες που — αν δεν το έχετε καταλάβει — έχουν επαναστατικοποιήσει τη δικαιοσύνη, τον β' βαθμό τοπικής αυτοδιοίκησης που δεν εφαρμόζεται, η ΑΤΑ που καταργείται αυτόματα κλπ., κλπ. Και σαν να μην έφταναν αυτά ανοίγει και μια πραγματικά ενδιαφέρουσα συζήτηση για το αν ο Συνασπισμός θα γίνει κόμμα ή όχι, ένα γεγονός που συγκλονίζει το πανελλήνιο και που έχει ήδη σε μεγάλο βαθμό πραγματοποιηθεί.

Βεβαίως, οι παραπάνω κρίσεις δεν αναφέρονται στις λαϊκές δυνάμεις, στους εργαζόμενους που για διαφορετικούς λόγους ο καθένας έχουν στοιχηθεί πολιτικά στο Συνασπισμό και αγωνίζονται — σε πείσμα της γραμμής της ήττας — μαζί με άλλους εργαζόμενους για τις απεργίες στο χώρο τους, για την αφύπνιση και αποπαθητικοποίηση του συνδικαλιστικού κινήματος, για την προστασία των συνθηκών εργασίας και του εισοδήματος των εργαζομένων, ενάντια στις απολύσεις και την ανεργία. Οι εργαζόμενοι έχουν ήδη βιώσει τις παραπάνω διαπιστώσεις ως σκληρή πραγματικότητα στην καθημερινή τους δράση. Βρίσκονται μέσα στα μέτωπα των κοινωνικών αντιστάσεων που μετά το πρώτο μούδιασμα ορθώνουν το ανάστημά τους ενάντια στη νεοφιλελεύθερη λαίλαπα που έρχεται. Μιλάμε για τους εργαζόμενους στις προβληματικές που ζουν με την ανεργία στο σπίτι τους, για τους καθηγητές που με την απεργία τους εναντιώνονται έμπρακτα στη νεκρική κοινωνική ησυχία που επιδιώκει η εκκαθαριστική πολιτική της κυβέρνησης, μιλάμε για τις εστίες κοινωνικής αναταραχής που ανοίγουν και που θα αντιμετωπίσουν τον κρατικό αυταρχισμό και την καταστολή σ' όλο τους το μεγαλείο. Η κοινωνική κινητικότητα που παρατηρείται είναι, ακόμα, αξιοσημείωτη αν σκεφθεί κανείς ότι δεν έχει την παραμικρή πολιτική κάλυψη από κανένα πολιτικό κόμμα της κοινοβουλευτικής αντιπολίτευσης, για να μην πούμε ότι αντιμετωπίζει την ανοιχτή ή συγκαλυμμένη εχθρότητα από την πλευρά τους. Έτσι θα κλείσουμε αυτή την επισκόπηση του πεδίου των πολιτικών και κοινωνικών συσχετισμών στη μετεκλογική περίοδο μ' αυτή την αισιόδοξη νότα: η μετεκλογική Ελλάδα του νεοφιλελευθερισμού και της πολιτικής επίθεσης του κεφαλαίου βρίσκει τους εργαζόμενους ν' αντιστέκονται, παρά το ότι η κοινοβουλευτική αντιπολίτευση προσπαθεί να περάσει όσο πιο απαρατήρητη γίνεται.

4. Επίλογος

Όπως είδαμε από τα παραπάνω δυο είναι οι βασικές τάσεις που κυριαρχούν αυτή την περίοδο: από τη μια η συντριπτική πολιτική υπεροχή της εκκαθαριστικής πολιτικής της ΝΔ πράγμα που της επιτρέπει να ξετυλίξει την πολιτική επίθεσή της στην πορεία για την καπιταλιστική αναδιάρθρωση και από την άλλη η ανθεκτικότητα και επιμονή των κοινωνικών αντιστάσεων που δρουν χωρίς «επίσημη» πολιτική κάλυψη και σε δυσμενή κοινωνικοπολιτικό συσχετισμό δύναμης. Πώς θα εξελιχθεί αυτή η αντίφαση; Είναι δυνατόν ν' αντιστραφεί η σημερινή πορεία; Τι εξελίξεις μας επιφυλάσσει το μέλλον; Όλα αυτά είναι ζητήματα που θα κριθούν μέσα στη συγκυρία, μέσα στη συγκεκριμένη μορφή της πάλης των τάξεων και δεν θα προκύψουν απλά ως γραμμικές προεκτάσεις των σημερινών δεδομένων και συσχετισμών. Κυρίως σ' αυτά τα τελευταία εντοπίζεται η εμβέλεια του σημειώματος αυτού που προσπαθεί να κάνει βατά και «αναγνώσιμα» ορισμένα μηνύματα των καιρών που συχνά καλύπτονται σήμερα από ένα μυθοποιητικό περίβλημα. Αν αντιμετωπισθεί σαν τέτοιο και δεν του αποδοθούν προθέσεις πληρότητας και συνολικότητας, που δεν ήταν άλλωστε στις επιδιώξεις, φιλοδοξίες και δυνατότητές του, τότε το σημείωμα αυτό μπορεί να βοηθήσει και στην αντιμετώπιση της πολυσύνθετης πραγματικότητας που μας επιφυλάσσει το μέλλον. Με έναν όρο όμως: να μην ξεχνάμε ποτέ ότι η πραγματικότητα είναι πάντα πολύ πιο σύνθετη ακόμα και από τα πιο πολύπλοκα θεωρητικά σχήματα.

Αθήνα, 31 Μάη 1990

VAN GOGH: *Ο σπορέας*, Saint - Rémy, 1889.